

umetniku v svoji zgodovinski danosti, je korektura ali karikatura tega sveta. Brez Cankarjevega romantičnega navdiha bi ne bilo njegovih satiričnih karikaturn našega malomeščanstva, ki jih štejemo za pozitivne prispevke kritike naše družbe.

Danes se piše velik del evropske proze, zlasti francoske, in to ne šele od včeraj, od Sartra, marveč že od Prousta dalje, bolj iz subjektivnih kot iz objektivnih navdihov. Razumljivo je, da nahajamo tudi v naši povojni prozi, zlasti med mlajšimi pisatelji, odmeve takega subjektivnega pripovedništva, ki ima svoj *raison* tako v iskanju nove moralne podobe za ta današnji vseskoz potresni svet in v iskanju novih izraznih, formalnih prijemov proti že obrabljenim izraznim konvencijam.

Med zastopniki subjektivnega pripovedništva med nami je danes najbolj viden avtor Usodnega roba, ki velja med mlajšimi prozaisti za najboljšega stilista, saj je za subjektivni način pisanja navadno značilna izredna skrb za slog. Vendar imenovani tekst ni artističen, nasprotno, za vsem tem grozljivim, od bralca bolj naslutenim kot konkretno otipljivim pripovedovanjem je čutiti nenavadno hud, moreč mladosten doživljaj, ki se razodeva v avtorjevih junakih kot občutek neznosne in nepremagljive krivde, storjene iz človekove malomarnosti in brezbriznosti do sočloveka. In čeprav to delo ni porojeno iz hotenega artizma, je za povprečnega bralca vendarle na usodnem robu še razumljivega pisanja. Nietzsche je kot romantik nekoč dejal: »Noben umetnik ne prenese resničnosti!« Toda enako in nemara še bolj res je, da noben umetnik ne more prebiti brez resničnosti!

Vladimir Kralj

UTRINKI OB KNJIŽNI POLICI

Ne ko gleda v pisane izložbe knjigarn, ne ko prebira bibliografske sezname in vabila na naročbo domačih založb, marveč ob tihi, samotni, večerni uri, ko si zaželi človeško in umetniško pomembnega berila, se slovenski bralec zave položaja, v katerem se nahaja sodobna slovenska proza. Ne tisti bralec, ki prebira knjige zaradi zabave ali da si prikljče spanec na oči, temveč tisti, v naših časih že kar redki ljubitelj lepe in dobre knjige, ki vzame v roke umetniško delo iz notranje duhovne in moralne nuje. Bolj kot kdaj koli poprej je danes razmišljujočemu in čustveno razvitemu človeku umetnost potrebna, zakaj sodobna tehnična civilizacija poizkuša kot črv načeti človeka v njegovem bistvu, mu spremeniti naravo, razkrojiti čustvo, zadušiti vest in zanikati njegovo pravico do razmišljanja in dvomov. Saj živimo v tako usodnih in temnih časih, ko si nekateri ne pomišljajo, proglasiti cele narode za mrčes...

Intimen, jesenski ali zimski večer, eden od tistih, ko je človek nenadoma zaposlen le s samim seboj. Ne zato, da bi se vdajal morda narcisovstvu, marveč da bi iz docela osebnega miselnega in čustvenega sveta prisluhnil velikemu človeškemu svetu in poiskal zvezo z njim. V razmerju, ki se ustvari med njegovim srcem in emanacijo umetniškega duha, se oblikuje človekova nagnjenost in sposobnost za razumevanje lastnega notranjega sveta in notranjega sveta drugih ljudi.

Kaj naj vzame v roke z domače knjižne police, katero sodobno delo naj si izbere? Delo, ki bo v njem v umetniški besedi in podobi našel odgovor na vprašanja, ki vznemirjajo vest, čustvo in fantazijo sodobnega slovenskega človeka. Umetnino, ki bo potešila njegovo slo po lepoti in resnici, vžgala njegovo fantazijo in njegovi moralni in družbeni zavesti odkrila nove horizonte in razsežnosti.

Diskretna svetloba, kakršna se spodobi za knjižno sobo. Skozi zastore mežikajo cestne svetilke. Knjižne police so polne. Druga zraven druge stojijo knjige, ki jih je napisala roka slovenskega pisatelja po drugi svetovni vojni. Roka drsi mimo prve, tretje, desete. Oko se ozira na hrbte knjig in prebira imena avtorjev in naslove njihovih del. Koliko volje in dela, in vendar, roka se ne ustavi. Vsaka izmed številnih knjig na polici prišepne svojo zgodovino. Čudne, a večidel kaj malo zanimive usode. In ko je pregled knjižne police pri kraju, je bralec izbral petero ali šestero knjig in jih položil na mizo. Bera desetletja.

Ali je bralčev izbor krivičen? Morda so njegova merila preostra? Zahteve nepravilno velike? Okus pomaknjen v sfere, ki jih zgolj pridno pisateljsko pero ne more doseči, a piščev duh ne razumeti? In vendar, ko je bralčev tihi dvoboj končan, se mu zazdi, da je stal ves večer pred prazno knjižno polico. Tudi dela, ki jih je izbral iz nemajhnega števila knjig, ne morejo bralca ubraniti pred neprijetno mislijo, da se sodobna slovenska literatura, predvsem proza, kljub mnogim in tudi iskrenim prizadevanjem ne more izkopati iz mrtvila. Blagodejno je le dejstvo, da med mladim pisateljskim rodом počasi zori nekaj novih imen. Njim je treba utreti pot.

Duhovna in lepotna nezadoščenost, ki prevzame in napolni iščočega bralca, je v svojem jedru logična in zakonita posledica ravni naše povojne literature. Zato močno greši tisti, ki v tem vidi le ekscentrično negacijo in larpularistično samoprevaro. Veliko je bilo upanje po koncu vojne, da se bo naša literatura razcvetela, kvantitativno pomnožila in v umetniškem pogledu kvalitativno dvignila. Toda namesto tega imamo zdaj pred seboj le redka nadpovprečna dela, ki se bodo otela pozabi.

Od kod tedaj nesorazmerje med maloštevilnimi dobrimi deli in množico registriranih pisateljskih imen? Morda grešimo, ko imenujemo pri nas pisatelja vsakogar, ki je spisal in objavil nekaj krajših proznih sestavkov. Ali se ne motimo, ko prištevamo med leposlovna dela že skoraj vsako nekoliko nadpovprečno napisano reportažo? Nekoč smo brali v poročilu o nastopu neke diletantske igralske skupine, da je glavno vlogo igral N. N., ki se je »v igri razodel kot polnokrvna igralska osebnost«. Osebnost? Kar tako nenadoma, brez učenja, tveganja, trpljenja, iskanja, omahovanja in pogumnega vztrajanja? Hudo neprikladna je devalvacija pojmov, ki imajo v kulturni in umetnostni zgodovini strogo določen značaj in natančno opredeljeno raven. In pravično bi bilo, če spet povrnemo imenu pisatelja pravi in edini pomen in ta naziv priznamo le tistim, katerih čar umetniške besede se tako razlikuje od vsakodnevne govorice, kot se razlikuje nebo od zemlje.

Kdor se bo lotil razprave o problemih sodobne slovenske proze, bo moral razširiti temo svoje raziskave na probleme literature (in umetnosti sploh) v sodobnem svetu. Pri tem delu ga ne bodo smele ovirati ali pa mu zakrivati širših vidikov nacionalne in jezikovne meje, družbeno-politične in historične razlike med posameznimi deželami, narodi in državami. Zakaj

nobena nacionalna literatura ne živi sama zase in ne brez globljih in tudi odločilnih idejnih, stilnih in moralno duhovnih vezi z ostalimi nacionalnimi literaturami. To je stara, a danes močno pozabljena resnica. Bolezni, ki se imenuje avtarkija na gospodarskem, socialnem in žal tudi na kulturnem področju, sodobno človeštvo še ni prebolelo. Zdi se, da ga ta bolezen danes huje napada, kot pa ga je napadala kdaj koli doslej.

Morda se ne motimo, ko trdimo, da se ena glavnih slabosti naše literature razodeva v njeni odtrganosti od drugih literatur. V odtrganosti od tistega, kar imenujemo od Goethejevega časa dalje — svetovna literatura. Resnica je tudi, da pri nas ni nihče zapovedal ali zaukazal takšne izolacije. Če pa se je kljub temu pojavila, je nastala kot posledica določenega razpoloženja. Provincialni lokalizem kot pisateljska metoda in kot umetniški nazor je danes značilna poteza v dobršnem delu naše literature. Od tod pa je samo korak v konservativno in utilitaristično domačijstvo, ki ga je naša klasična literatura prebolela že ob samem rojstvu, od tod je samo še pol koraka v pragmatistično pojmovanje besedne umetnosti.

Ne gre za to, da kupujemo v tujini literarne licence, kakor je to navada v industrijski proizvodnji. Kljub temu pa ni dopustno zanemarjati sodobne stilne, idejne in tematske struje v tujih literaturah, saj resnična ustvarjalnost in odkrivanje novih svetov ne poznata meja in spon. Sočasni razvoj nacionalnih literatur je eden izmed važnih predpogojev za njihovo kvaliteto rast. Vse dotlej, dokler ne bo naša literatura razmaknila svojih slogovnih, tematskih in duhovnih mejnikov, bo njen tok počasen in len. A naš čas in problemi našega življenja zahtevajo korenito razmaknitev teh mejnikov. Med eremiti ni bilo nikdar dobrih pisateljev.

In spet vprašanje. Ni živega literarnega in umetniškega dogajanja brez dinamičnega revialnega tiska. To pa pomeni esej, meditacijo, literarno kritiko, polemiko. A podoba naše revialne periodike je kaj nevesela. Tudi v naši literaturi so se ostro in jasno izoblikovale in začrtale posamezne literarne skupine. Časi narodno obrambnega literarnega slogaštva so že daleč za nami. In vendar smemo komajda govoriti o tem, da bi omenjena diferenciacija odjeknila v revijah, ki so sicer že prebolele almanahovstvo, a ki vendarle še niso postale izraz posameznih literarnih programov. Dve reviji, to je zdaj vse, kar premoremo. Morebiti je tako prav in resnično, ni peres, ki bi lahko s svojimi prispevki napolnjevala strani treh ali štirih literarnih revij. Kaj pa če današnje stanje le ne ustreza dejanskim zmogljivostim in če prav zaradi njega marsikatera pobuda ne uplahne, še preden je skušala dokazati svojo življenjsko moč in rodovitnost?

A misli ob knjižni polici se razpletajo dalje. Kako daleč je že ura, ko je iz naše literature izginil smeh? (O satiri, groteski, komediji komaj da lahko razmišljamo.) A navsezadnje je to vprašanje že zelo staro, pred več kot tridesetimi leti ga je zastavil Župančič. Ali je v sodobnem pisatelju nepreklicno ugasnil kritični posluš za čas in življenje, ali se ne zna več posmehtniti grdim navadam in slabostim in s smehom zdraviti svojo dobo? Bili so že moralisti, ki so trdili, da je smeh bogokleten. A danes? Nihče še ni poizkušal odgovoriti na to vprašanje, zato smo se sprijaznili z dejstvom, da je toliko del v naši literaturi na moč resnobnih, dolgočasnih in vzvišeno malenkostnih. Z moralistično ozkosrčnostjo ne bomo obvarovali nobene pozitivne vrednote našega življenja. Kar je zdravo, je neranljivo! A literatura, ki se je odpo-

vedala smehu in satiri in se v zvrsteh omejila samo na nekatere, ne more opravljati svojega blagodejnega dela in tudi ne more postati zrcalo svojega časa.

In v poznih nočnih urah se obrne misel k velikemu vprašanju: kakšno je razmerje med sodobno prozo in našim časom, življenjsko in moralno problematiko, s katero se ubada posameznik na pragu tretjega tisočletja, ki o njem pričakujemo, da bo prineslo zadovoljstvo na zemlji in veličastno osvajanje kozmičnih prostorov? Pritrditi moramo Jeanu-Paulu Sartru, da je književnost ideologija svoje dobe. Ta vloga pa seveda ni deklarativnega značaja, marveč jo pisatelj izpolnjuje s tem, da s svojim umetniškim delom riše kritično podobo razmer in nravi svojega časa. Ko literatura vrši to umetniško-kritično funkcijo, pa hkrati izraža tudi splošne in posebne vzgibe človekovega čustva in misli. Ugotoviti moramo, da naša literatura te svoje velike naloge ne opravlja v tisti meri, kot bi jo sicer morala. In zdi se, da je prav to eksistenčno vprašanje naše književnosti. Zakaj vse dotlej, dokler ne bo sodobni pisatelj v svojem delu odkrival pravega obraza in pravega bistva človeške komedije ali drame, njegova pripoved ne bo prerasla okvirov bolj ali manj konvencionalne fabulistike. Če pravimo bistvo sodobne človeške drame ali komedije, s tem nikakor ne zanikujemo nacionalnih, družbenih in zgodovinskih posebnosti posameznih literatur, marveč le opozarjamo na dejstvo, da svet na prelomu dveh tisočletij in na prehodu iz enega družbenega sistema v drugi, postaja vse bolj in bolj nedeljiva celota. V dinamičnem razvoju, katerega priča in udeleženci smo tudi mi sami, se vedno močneje in izraziteje oblikuje človek — zemljan. V pogojih družbenega, tehničnega in civilizacijskega napredka polagoma izginjajo rasne, socialne in politične razlike, ki jih je devetnajsto stoletje poznalo še v tako veliki meri. Zato se mora naš sodobni pisatelj temeljito razgledati po bližnjem in daljnem svetu, zakaj kolikor bolj bo razumel in občutil in spoznal bistvo sodobnega dogajanja, toliko močnejša in vplivnejša bo njegova umetniška beseda, ki je lahko posvečena edino — človeku.

In ob pozni nočni uri se sklene razmišljanje z ugotovitvijo, ki je v razpravi o problemih umetnosti in literature nedvomno najvažnejša:

Poeta nascitur...

Bojan Stih

NEKAJ NEVEZANIH IMPROVIZACIJ

Pravzaprav je zanimivo in ilustrativno: kadar koli skušajo nekateri prevniti literarni teoretiki določiti in opredeliti bistvo in poslednje namene pripovedne umetnosti in jih utesniti v toge logične sheme, pride do nevšečnega brodoloma; izza globokoumno zavitih filozofskih sentenc se utegne sicer poblisniti kaka zdrava in sprejemljiva misel, toda prav enostranski in v bistvu apriorni odnos do književnosti jim onemogoča živ in sproščen stik z umetnostjo. Posebno zabavna so prizadevanja sovjetskih literarnih pismoukov (zabavna, dasi po svojih posledicah dovolj tragična za sovjetsko literarno snovanje), ki vidijo pglavitni in domala edini namen literature v politično mobilizacijskem učinku. Ob tem samo drobna pripomba: dvomim, da je lahko